

3 МУЗЕЙНОГО
ДОСЬЕ

Олександр Стебель

Розпочавши свій життєвий шлях у пору революційних змін зірвиголовою на київських вулицях, він зміг стати визнаним професіоналом морської артилерії.

Під час німецько-радянської війни командував найсучаснішою береговою батареєю, яка на 106 днів стала справжнім жахом для кораблів противника. До кінця був вірний офіцерському обов'язку та військовій присязі: відмовився евакуюватися і залишився зі своїми воїнами; не пристав на пропозиції противника очолити одну з найпрестижніших берегових батарей Ла-Маншу й не розповів, як відновити свою артилерійську фортецю.

Ім'я Олександра Стебеля ще за життя стало легендарним та на справжній міф його перетворила смерть. До сьогодні жителі Балтики знають і поважають київського «крижаного капітана».

Зірвиголова

Олександр Мойсейович Стебель народився 7 березня 1906 р. у Києві. Свого рідного батька не пам'ятав. Той працював чорноробом на заводі Гретера, більш відомому в радянські часи в Києві як завод «Більшовик». Коли батько помер, Сашкові виповнилося всього два роки.

Мати, Марфа Антонівна, від 1904 до 1906 рр. працювала куховаркою в родині купця Михайла Аристархова, відомого київського власника ковбасної фабрики. Утративши постійне місце роботи, жінка бралася за будь-який підробіток: прала білизну сусідам, прибирала, мила посуд; виконувала подільну роботу. Працювала з раннього ранку до пізньої ночі, щоб хоч якось звести кінці з кінцями та прогудувати сина й двох дочок.

Після смерті батька мати вдруге вийшла заміж за Мойсея Руденка. Вітчим був учасником Першої світової війни, дістав поранення й у 1916 р. повернувся після демобілізації до Києва. Працював у пожежній команді комбінату для глухонімих. Любив заглядати в пляшку. Родина мешкала на Подолі, на вул. Петровській, 44.

Сашко з дитинства належав самому собі, рано став самостійним. Цілі дні з ватагами бешкетників проводив на Хрещатику: продавав газети, цигарки, чистив взуття, був кур'єром. Свій офіційний трудовий стаж розпочав у 10 років – працював робітником на конфектній фабриці «Галант», після закриття якої у 14 років опанував спеціальність муляра-штукатура й до повноліття працював на будівництві.

Формування світогляду Олександра-підлітка відбувалося в роки української революції 1917 – 1921 рр. Це був унікальний період в історії Києва: упродовж 39 місяців влада в місті змінювалася 14 разів. Деякі з переворотів відбувалися безкровно, інші – забирали чимало життів. Киянин Михайло Булгаков у оповіданні «Київ-місто» (1923 р.) так описав той період: «І почалося, і тривало протягом чотирьох років. Що за цей час відбувалося в знаменитому місті, ніякому опису не піддається. Ніби уельсьівська анатомічна бомба лопнула під могилами Аскольда і Діра, і протягом 1000 днів гриміло, і клекотіло, і палахкотіло полум'ям не тільки в самому Києві, а й у його передмістях, і в дачних його місцях в окружності 20 верст радіусом. <...> Поки що можна сказати одне: за підрахунками киян, у них було 18 переворотів. Деякі з теплушечних мемуаристів нарахували їх 12; я точно можу повідомити, що їх було 14, причому 10 з них я особисто пережив».

Сашко Стебель, звісно, не міг брати безпосередньої участі у цих революційних подіях, але свій слід у становленні його як особистості вони лишили. Розмовної німецької, за яку він буде отримувати «відмінно» в училищі, скоріше за все навчився за часів гетьманату Павла Скоропадського, коли приходилося спілкуватися з німецькими та австро-угорськими солдатами. У ці роки Сашко також зрозумів, що йому, київському босяку, без копійки за душею, без підтримки рідних «вибитися в люди» можна лише одним шляхом – стати прихильником більшовиків. У 1925 р. юнак стає комсомольцем й активно долучається до громадської роботи. Уже через рік його обирають членом бюро заводського комітету комсомолу, головою юн-секції та преміюють грамотою й годинником (про все це він детально писав в автобіографіях). У 19 років Сашко Стебель починає здобувати освіту: навчається у вечірній робітничій школі. Проте через два роки, у 1928 р., його призивають на військову службу до лав Робітничо-селянської червоної армії (РСЧА).

Після демобілізації з військової служби, працюючи слюсарем на київському вагоноремонтному заводі імені Домбаля, восени 1931 р. Олександр був обраний делегатом Загальносоюзних зборів молоді у Москві, а у 1932 р. – премійований поїздом: Москва – Ленінград – Київ.

Поховання учасників Січневого повстання у Києві. 17.02.1918 р.

Вступ більшовицьких військ у Київ. 5.02.1919 р.

Курсант

С трокову військову службу Олександр Стебель проходив у кавалерії, був направлений до 9-го Путиловського кавалеристського полку 2-ї кавалеристської дивізії (полк базувався у м. Ізяславль). Там закінчив школу молодших командирів і служив старшиною ветеринарної полкової школи. Проте військова служба його не надто захоплювала, після закінчення терміну він повернувся до цивільного життя в Київ.

На початку 1930 р. порядок поповнення РСЧА командним та політичним складом зазнав змін: збільшувалася не лише кількість, а й якість військових кадрів. З'явилися спеціальні рішення ЦК ВКП(б) про мобілізацію молоді для укомплектування військових навчальних закладів за направленням від місцевих партійних та комсомольських організацій. У 1932 р. за такою мобілізацією Олександр Стебель потрапив на навчання до Училища берегової оборони Військово-Морських Сил РСЧА у м. Севастополь, яке закінчив у 1936 р.

Це був лише другий набір училища, що відкрилося у 1931 р. У закладі готували командирів і техніків: артилеристів-зенітників, хіміків, піротехніків тощо. Курсант Стебель обрав спеціальність артилериста головного калібру для кораблів і берегових батарей.

Виявивши надзвичайно низький рівень загальноосвітньої підготовки нових курсантів, командування училища вирішило: на першому курсі вивчати фізику, хімію, креслення, російську мову, а спеціальні предмети – навігацію, військову інженерну справу, сухопутну тактику, топографію, артилерійські прибори тощо – на 2 – 4 курсах. Також курсанти проходили обов'язкову практику на кораблях і берегових батареях – від 30 до 42 днів на рік.

Олександр навчався посередньо, йому бракувало базових знань і вмінь. Якщо держіспити з німецької мови, історії ВКП(б) він склав «на відмінно», то тактику берегової оборони, артилерійську стрільбу та матчастину артилерії – посередньо. В атестаційному відгуку училища значилося: «До виконання посади командира взводу берегової оборони підготовлений. Має великий стаж на посадах молодших командирів (4 роки був старшиною батареї). Навчально-бойову підготовку бійців проводити може... Спортм цікавиться мало, проте в поході витривалий. У практичній обстановці метикуватий та кмітливий. Здатен організувати роботи та керувати ними».

Родина Стебелів. 16.06.1930 р.

СТЕБЕЛЬ, Александр Моисеевич.
(Фамилия, имя и отчество)

Аттестационный отзыв

на выпускного курсанта
Училища БО МС РККА им. ЛКСМУ

Специальность Артиллерист.
Выпуск 1936 года

-2-

1. Фамилия, имя и отчество	СТЕБЕЛЬ, Александр Моисеевич.
2. Дата и место рождения	7 марта 1906 г. г. Киев, Украинцев.
3. Социальное положение: а) родителей б) курсанта	На иждивении: дядя, 2 дядей - в Севастополе, -мать - в г. Киеве.
4. Партийность (место и время вступления в партию)	Член ВЛК(б) с 1930г. Принят в г. Мясниевка 2-й кавдивизии.
5. Образование: а) общее гражданское (какое учебное заведение, где и когда окончил) б) специальное гражданское (какое учебное заведение, где и когда окончил и какое получил звание, профессию)	1927г. Окончил 2 группы вечерней рабочей школы - г. Киев. Малляр-штукатур, Конфетчик.
6. Подготовка и служба до поступления в училище: а) на гражданской службе, где и когда, в качестве кого и стаж; б) на военной службе - где, когда, в качестве кого и стаж	а) с 1916 по 1920г. Конфетчик, Конфектная фабрика - Киев. 1920-до 1924г. Малляр-штукатур - Киев "Сиркомок". б) с 1924г. по 1930г. ст. м. с. 2 кавдивизии, 6 кавполк, кр-ц, старшина ветер. школы.
7. С какого года и сколько лет пробыл в училище	с июня 1932г. по апрель 1936г.
8. Сколько месяцев проладал, на каких кораблях и в качестве кого (или прослужил в частях и каких именно) до поступления в училище	с 1928г. по октябрь 1930г. 9 кавполк 2-й кавдивизии - кр-цом и мл. командиром.
9. Сколько месяцев проладал, на каких кораблях и в качестве кого (или пробыл в частях и каких именно) во время обучения в училище	1933г. 12* батальон батарей 10 кн. 120 м/м батарей..... 10 дн. 0* батарей..... 10 дн. 1934г. 12* бат. батарей..... 20 дн. 12* "комитари"..... 20 дн. 1936г. 130 м/м батарей..... 20 дн. 14* бат. батарей..... 12 дн.
10. Окончательная учебная оценка в баллах Примечание: сюда заносится училищем все предметы, по которым производится оценка, для составления общего среднего балла за весь курс обучения, с особой отметкой предметов выпускных испытаний а) Артиллерия..... б) Матчасть артиллерии.....	} Государственные Выпускные экзамены.

-3-

в) Тактика В.О..... г) Организация..... д) История ВЛК(б)..... е) Безопасность..... ж) Немецкий язык..... з) и) Арт. измерит. приборы..... к) Военное хозяйство..... л) Скрытое управление..... м) Экономполитика..... н) о) п) р)	Государственные выпускные экзамены.
11. Подготовка на командира группы, башни, батареи а) умение руководить и проводить учебно-боевую подготовку своего подразделения; б) умение проводить политвоспитание своего подразделения; в) знание устройства и боевого использования специальных средств; г) умение содержать и использовать специальные средства.	К исполнению должности к-ра взвода боевой батареи подготовлен. Имеет большой опыт в должностях мл. к-ров (кр. бат. старинной батареи). Учебно-боевую подготовку подразделения проводить может. Инструкторские навыки хорошие. Политвоспитание бойцов проводить может. Матчасть артиллерии и специальных средств знает удовлетворительно. Имеет практику в командовании огневой взводом боевой батареи. К содержанию и обслуживанию боевых средств относится добросовестно и умело.
12. Подготовка для несения службы вахтенного командира: а) на стоянке б) на походе	К несению службы вахтенного командира боевой батареи подготовлен.
13. Специальные характеристики: а) физическое здоровье и пригодность к морской службе (выносливость, в условиях походной службы, способность переносить качку, умение плавать и др. морские качества);	Здоров, но физически развит слабо. Спортом занимается мало. В походе обстановку выносит. Плавать хорошо, особенно на большой дистанции. Качку переносит. В 1934 г. сдал 20 норм на звание ГЮ II ступени, но не закрепил их.

-4-

14. Подготовка на командира взвода корабельного десанта (ваздемное оружие, умение командовать частью)	К командованию взводом подготовлен. Овладевает четким командным языком. Оружие владеет хорошо.
15. Подготовка на политрука и общее политическое развитие	Политически развит хорошо и к проведению политзанятий подготовлен.
16. Участие в общественной работе	В общественной работе активен. Пропагандист. Член Горювета г. Севастополь.
17. Старшинство и категория при выпуске из..... окончивших	
18. Общая характеристика: политико-моральное состояние; характер, устойчивость жизни и здоровья, опрятность, дисциплинированность, общечеловеческая, активность, техническая грамотность, заинтересованность специальностью, общее развитие	Политико-моральное состояние устойчиво. Духовно силовым. Характер, устойчивость жизни и здоровья, опрятность, дисциплинированность, общечеловеческая, активность, техническая грамотность, заинтересованность специальностью, общее развитие. Ориентирован. Специальность знает хорошо. Техническая грамотность удовлетворительная. Общее развитие удовлетворительное.
19. Итоговая оценка командира	Аттестован <i>Великий лейтенант</i> <i>Александр Стебель</i> <i>Согласен Александр Стебель</i>

Нач. и комиссар УБО
-Полковник *О. Райнин* (О. Райнин)

Нач. штаба
-капитан 2 ранга *А. Везальчев* (К. Везальчев)

1936 г. 100-5

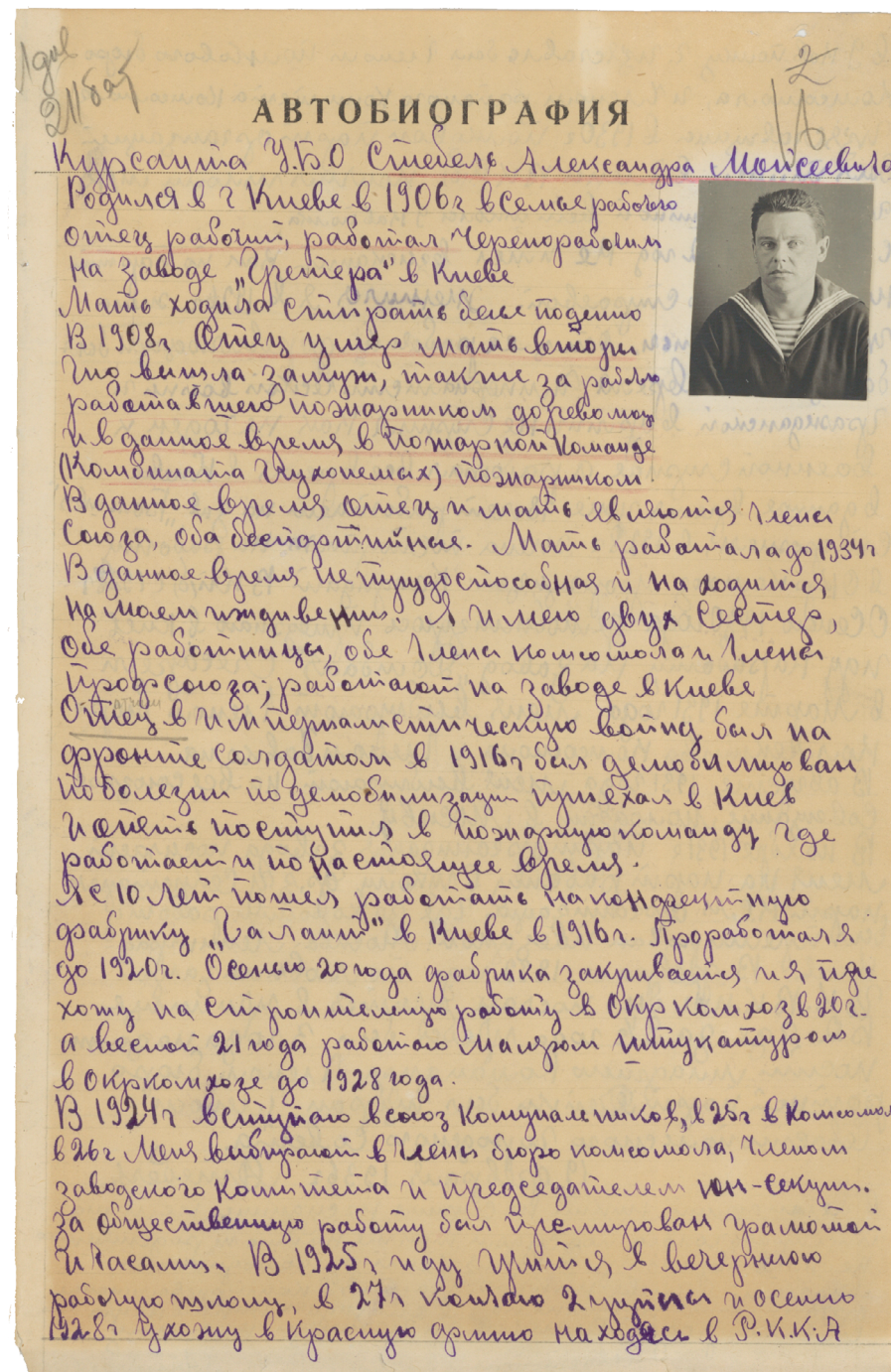
Аттестационний відгук випускника Училища берегової оборони Військово-Морських Сил РСЧА О.М. Стебеля. 1936 р.

Після чотирьох років навчання молодого лейтенанта призначили на Балтійський флот командиром вогневого взводу берегової батареї форту «Червоногвардійський» – протидесантної берегової батареї, розташованої на південному березі Фінської затоки на мисі Сіра Кобила. Позиція об'єднувала дві відкриті довготермінові батареї 120-мм та 152-мм гармат.

Саме тоді в СРСР тривало активне будівництво берегових батарей. Відновлювалися старі позиції, будувалися нові. Від жовтня 1938 р. Олександр Стебель виконував обов'язки командира 212-ї берегової батареї (в/ч 7958) 21-го окремого артдивізіону Західного укріпрайону берегової оборони Балтійського флоту. Батарея була побудована в 1930-х роках на Кургальському півострові для прикриття Лузької затоки. На цій посаді він зарекомендував себе гарним командиром. В атестаційному листі на присвоєння йому в цей час чергового військового звання значилося: «Лейтенант Стебель Олександр Мойсейович – добре підготовлений, обізнаний, авторитетний командир-артилерист. Батарея під його командуванням показала гарні результати бойової й політичної підготовки і є найкращою в дивізіоні. Дисциплінований, вимогливий, наполегливий у впровадженні своїх рішень».

Разом із тим цей період, вочевидь, був не легким в особистому житті 32-річного командира. Олександр Стебель одружився в 1926 р. з киянкою Лідією Степурою, батько якої працював банщиком. Дружина не мала спеціальної освіти, вона була домогосподаркою. У подружжя народилося четверо дітей: Галина (1927 р.н.), Нінель (1932 р.н.), Олександр (1937 р.н.) і Юрій (1941 р.н.). В особовій справі капітана Стебеля за 1937 р. збереглося чимало документів, у яких, зокрема, ішлося про «притуплення його класової пильності», пиятику, «побутове розкладання» та зв'язок з іншими жінками. Ці питання навіть розглядалися на парткомісії укріпрайону, проте ні суворо догана з попередженням та занесенням в облікову картку члена ВКП (б), ані численні наклепи та доноси не зруйнували подальшої кар'єри талановитого командира й не розлучили Ліду з її харизматичним чоловіком.

У жовтні 1939 р. капітана Олександра Стебеля призначили командиром Окремої баштової берегової артилерійської батареї № 315 (ОББАБ-315), яка споруджувалася на острові Сааремаа Моонзундського архіпелагу й мала стати одним із найпотужніших артилерійських об'єктів на той час.

Моонзунда

На північному заході Естонії, біля виходу з Фінської затоки до Балтійського моря, розкинувся Моонзундський архіпелаг. Це півтисячі малих островів та 4 великих: Сааремаа (2673 км²), Хийумаа (989 км²), Муху (204 км²), Вормсі (93 км²). Загальна площа архіпелагу становить понад 4 тис. квадратних кілометрів. Архіпелаг мав величезне стратегічне значення і був місцем запеклих бойових дій, оскільки прикривав вхід до Фінської та Ризької заток, морські підступи до Таллінна (Естонія), Риги (Латвія), Ленінграда (Санкт-Петербург, Росія).

Після підписання 23 серпня 1939 р. пакта Молотова-Ріббентропа СРСР нав'язав балтійським країнам угоди про взаємодопомогу, за якими мав можливість розмістити на їхній території свій військовий контингент. Лише в Естонії він складав майже 25 тис. осіб. Також у порту Палдіскі й на островах Сааремаа й Хийумаа будували військово-морські бази, аеродроми, берегові батареї. Однак цього виявилось замало. 16 червня 1940 р. Радянський Союз надіслав Латвії та Естонії ноти зі звинуваченням у порушенні договорів про взаємодопомогу і в агресивних намірах, а вже наступного дня до Латвії й Естонії ввели радянські війська. 6 серпня 1940 р. незалежна країна стала Естонською Радянською Соціалістичною Республікою.

Окупувавши Естонію, радянське керівництво продовжило масштабне військово-оборонне будівництво на її території та островах. До березня 1941 р. на Балтійському флоті завершилося формування Кронштадтської, Талліннської та Прибалтійської військово-морських баз. До складу останньої входив Ірбенський сектор берегової оборони з двома із трьох побудованих на всьому Моонзундському архіпелазі найпотужніших баштових батарей 180-мм калібру – на о-ві Сааремаа.

З початком німецько-радянської війни оборона всіх Моонзундських островів була реорганізована під єдине командування. Створювалася Берегова оборона Балтійського району (БОБР) під командуванням генерал-майора Олексія Єлісеєва, штаб якої базувався на о-ві Сааремаа.

Батарея № 315

Окрема баштова берегова артилерійська батарея № 315 стала однією з найвідоміших батарей на всьому Моонзундському архіпелазі. Вона була побудована на крайній ділянці о-ва Сааремаа – п-ві Сирве, який врізається в Ризьку затоку на 30 км і є найпівденнішою точкою Моонзундського архіпелагу. Головне завдання батареї полягало в захисті Ірбенської протоки, зокрема, вона мала не допустити прориву кораблів і транспортів противника до Ризької затоки.

Споруди ОББАБ-315 простяглися вздовж моря майже на чотири кілометри. Фортеця складалася із двох 180-мм двогарматних баштових установок МБ-2-180 (артблоків). Три поверхи приміщень усередині обох башт спускалися на 12 метрів під землю. Тут розміщувалися: командний пункт, снарядне відділення, порохові погреби місткістю 408 снарядів й 819 порохових зарядів. Також у кожній башті працювали електростанції з двома дизелями по 240 кінських сил кожний, дві котельні з котлами на дизпаливі, фільтровентиляційна установка, пожежний водогін. Службові приміщення призначалися для життя та бойової служби 55 осіб особового складу. Усередині підземних казематів також були свої артезіанські свердловини й водозбірники для запасу води. Усі споруди мали найкращу на той час систему пожежогасіння та хімічного захисту.

На поверхню батареї виходили стволи гармат калібру 180/57-мм. 275-тонні гарматні установки оберталося на кульовому погоні (діаметром 6 метрів) на 360 градусів і могли вести вогонь навкруги, на відстань до 37 км. Скорострільність гармат складала 4 – 5 пострілів за хвилину на ствол. Прилади управління стрільбою системи «Барикада» забезпечували точне й безпомилкове центральне наведення гармат на рухому ціль. За п'ять хвилин бою батарея могла випустити близько 100 снарядів. Уламки від них зберігали нищівну дію в радіусі майже 500 м.

Слід зазначити, що ОББАБ-315 була побудована на місці позицій російської батареї № 40 (120-мм гармат) часів Першої світової війни. Конструкція її гарматних башт увібрала в себе всі найкращі досягнення військово-інженерної думки того часу. Під час будівництва враховувався досвід лінії Мажино у Франції та лінії Маннергейма у Фінляндії. Підземні споруди зверху були захищені 3,5-метровим шаром залізобетону. Товщина сталевих броні башт і командного пункту становила 230 мм. Під час воєнних дій 1941 р. батарею щодня бомбили літаки противника, але жодних пошкоджень, що вплинули б на її боездатність, вони так і не змогли завдати.

Навколо основних башт батареї знаходилися оборонні доти, вогневі позиції двох зенітних батарей 76-мм гармат. Майже на самому березі моря – запасний командний пункт і далекомірна вежа. Для маскуванню її звели з гранітних каменів, як для старого млина. На верхньому майданчику вежі у броньованій рубці працював восьмиметровий артилерійський далекомір ДС-8 «Цейс». Гарматні башти,

Капітан О.М. Стебель (останнє прижиттєве фото).

Окрема баштова берегова артилерійська батарея № 315 (ОББАБ-315).

Командир батареї – капітан Олександр Мойсейович Стебель; військовий комісар – старший політрук Микола Федорович Беляков; помічник командира батареї – командир першої башти лейтенант Григорій Гаврилович Черв'яков.

Особовий склад за штатом – 329 осіб (17 офіцерів, 75 старшин, 237 червонофлотців), фактична чисельність на 01.02.1941 р. – 180 осіб (7 офіцерів, 12 старшин, 161 червонофлотець).

дворівневий командний пункт і далекомірна вежа сполучалися між собою підземними ходами, а через кінгстони – з морем.

Противопітряне прикриття ОББАБ-315 здійснювала окрема зенітна артилерійська батарея № 510, яка дислокувалася за кілометр на схід від командного пункту. Крім того, на пропозицію капітана Стебеля, була збудована фальшива артилерійська установка (дерев'яний макет), яка невдовзі теж відіграла свою роль.

Будівництво ОББАБ-315 здійснювали бійці 34-го окремого інженерно-будівельного батальйону Балтійського флоту у складі 1 200 осіб та особовий склад батареї. Майданчик для батареї готувався ретельно. Через болотисту місцевість і потребу створення величезних підземних споруд проводилися широкі осушувальні роботи: було побудовано декілька кілометрів дренажних каналів. Прокладалися дороги з бруківки, здатної витримати важку будівельну техніку й платформи з гарматами

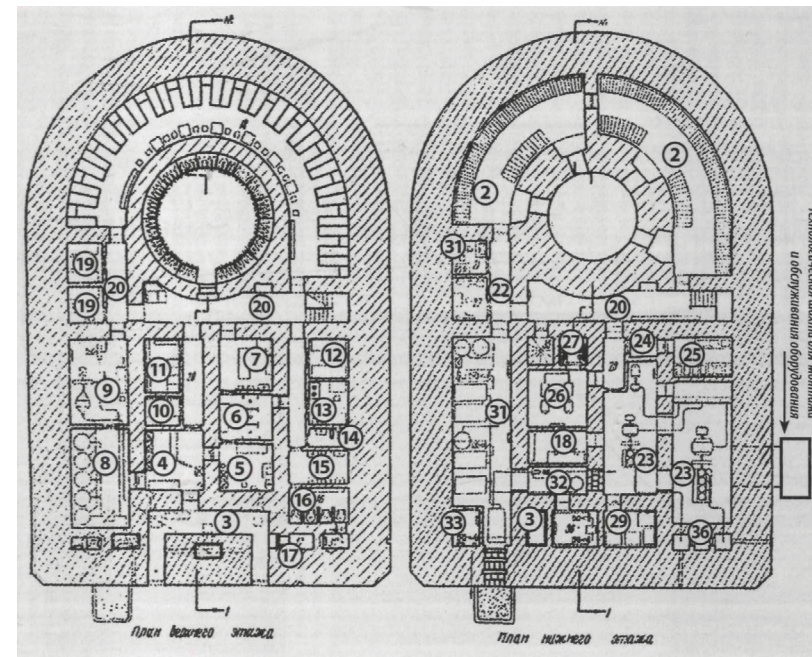

Схема баштової установки МБ-2-180*.

1 – баштове гарматне гніздо; 2 – зарядний льох; 3 – наскрізний отвір; 4 – перший тамбур; 5 – другий тамбур; 6 – третій тамбур (душова); 7 – медпункт; 8 – фільтрове приміщення; 9 – вентиляційне приміщення; 10 – склад хімічного майна; 11 – арсенал; 12 – склад продуктів; 13 – кухня; 14 – офіцерська вбиральня; 15 – умивальня; 16 – убиральня рядового складу; 17 – склад дегазаційних матеріалів; 18 – житлове приміщення рядового складу; 19 – приміщення офіцерів; 20 – коридор; 21 – вузол зв'язку; 22 – місцевий центральний пост; 23 – машинний зал; 24 – тамбур акумуляторної; 25 – акумуляторна; 26 – компресорна; 27 – приміщення для балонів зі стиснутим повітрям; 28 – механічна майстерня; 29 – склад пального; 30 – насосна станція; 31 – приміщення для запасу води; 32 – приміщення для повітряного насоса; 33 – приміщення для каналізаційного насоса; 34 – каналізаційний колодезь; 35 – шахта, що веде в потерну; 36 – вихлопні камери; 37 – вогнева точка самооборони.

* Із книги Юрія Мелконова «Батарея капітана Стебля» (Рига: SIA «GVARDA GROUP» – 2011).

вагою майже 100 тонн. Працював пересувний бетонний завод, який забезпечував виробництво щебеню різних фракцій і випуск високоміцного бетону.

Об'єкт «Браслет» (так називали батарею з метою конспірації) зводився цілком таємно. Місцевість була оголошена закритою зоною, понад 300 родин із навколишніх хуторів переселені на інші території. Один із бійців згадував: «...усе було таємно, я не знав навіть, що робиться в сусідніх відсіках. Кожен знаходився на своєму бойовому посту. В інші відсіки, а тим більше в інші артилерійські блоки, ходити заборонялося. Батарея була зроблена за останнім словом фортифікаційної техніки і була строго секретною».

Спорудження ОББАБ-315 розпочалося 13 травня 1940 р. і завершилося за рік. Вартість об'єкта становила понад 35 млн золотих рублів.

Упродовж усього будівництва командир Олександр Стебель організував та контролював роботи на своїй батареї: не відходив від проектувальників та будівельників ні на хвилину. Він виявив себе талановитим організатором, освіченим інженером і здібним командиром. Завдяки цим рисам унікальна батарея була побудована у визначений термін, моряки-артилеристи швидко опанували нову техніку. Батареїці любили свого командира. Вимогливий у роботі, він завжди знаходив добре слово для кожного бійця. На початку червня 1941 р. ОББАБ-315 була готова до бою. Відчуття війни, що ось-ось розпочнеться, неначе висіло в повітрі, тому на початку червня 1941 р. Олександр Стебель відправив дружину з дітьми додому до Києва.

Окрема баштова берегова артилерійська батарея № 315.
[1950-ті рр.]

22

червня 1941 р. нацистська Німеччина розпочала вторгнення на територію свого недавнього союзника – Радянського Союзу. Згідно з планами групи армій «Північ» потрібно було якнайшвидше ліквідувати Балтійський флот, який своїми діями загрожував зірвати поставки нікелевої руди зі Швеції, а також захопити о-в Сааремаа, звідки від 7 серпня 1941 р. здійснювалися повітряні нальоти радянської авіації на Берлін. За планом «Барбаросса» на захоплення радянських портів на Балтиці відводилося 3 – 4 тижні, проте за цей час німецькі війська, долаючи потужну оборону балтійців, змогли просунути лише до м. Пярну на південному заході Естонії.

Перші бомбардування ОББАБ-315 розпочалися на другий день після початку німецько-радянської війни. У Центральному військово-морському архіві Російської Федерації зберігається журнал бойових дій батареї, в якому капітан Стебель зафіксував: «23.06.41. Наліт «юнкерсів». Скинуто 200 фугасних та запалювальних бомб»; «24.06.41. Бомбування»; «25.06.41. На батарею скинуто близько 300 бомб. Батарея у суцільному вогні...»; «8.07.41. Нічне бомбування, на парашутах скинуті міни уповільненої дії. Особовий склад знаходиться під землею. У розташуванні батареї безперервні вибухи мін»; «10.07.41. Бомбування. На батарею скинуто понад п'ятсот бомб. Бомби різні: фугасні, бетонобійні. На території батареї не залишилося жодного сантиметра «живої» землі. Усюди воронки. Палає ліс. Дим і сморід. Геть нічим дихати... Уночі був бій із ворожими крейсерами. Температура в блоках — до сорока градусів. Бойові розрахунки цілодобово чергують біля гармат. Фашисти явно щось затівають».

Передчуття не підвели капітана Стебеля. У ніч із 12 на 13 липня 1941 р. повітряна розвідка доповіла командуванню Берегової оборони Балтійського району про наближення до Ірбенської протоки 48 ворожих вимпелів – військових кораблів, транспорту та дрібних суден. Це наближався конвой противника під охороною 8 міноносців, 3 сторожових кораблів та 37 сторожових та торпедних катерів. З повітря конвой прикривала ланка «мессершмітів». Противник намагався перевезти з Німеччини до Риги зброю, танки, артилерію, пальне, спорядження й піхотні частини для групи армій «Північ». Конвой упритул наблизився до Курляндського берега (нині західна територія Латвії), сподіваючись пройти Ірбенську протоку під прикриттям своїх берегових батарей, які щойно були встановлені на захопленому узбережжі.

На ОББАБ-315 пролунав сигнал тривоги. Капітан Стебель оперативно прийняв рішення. Перші два снаряди «пішли» на пристрілювання, а інші вдало влучили у крейсер, який прямував першим, та в есминець, що замикав стрій. Два транспорти з військами та зброєю пішли на дно, ескадра опинилася в пастці. Подальше знищення ворожого конвою проводилося поступовими ударами берегової артилерії, атакою загону торпедних катерів і діями авіації Балтійського флоту. У результаті

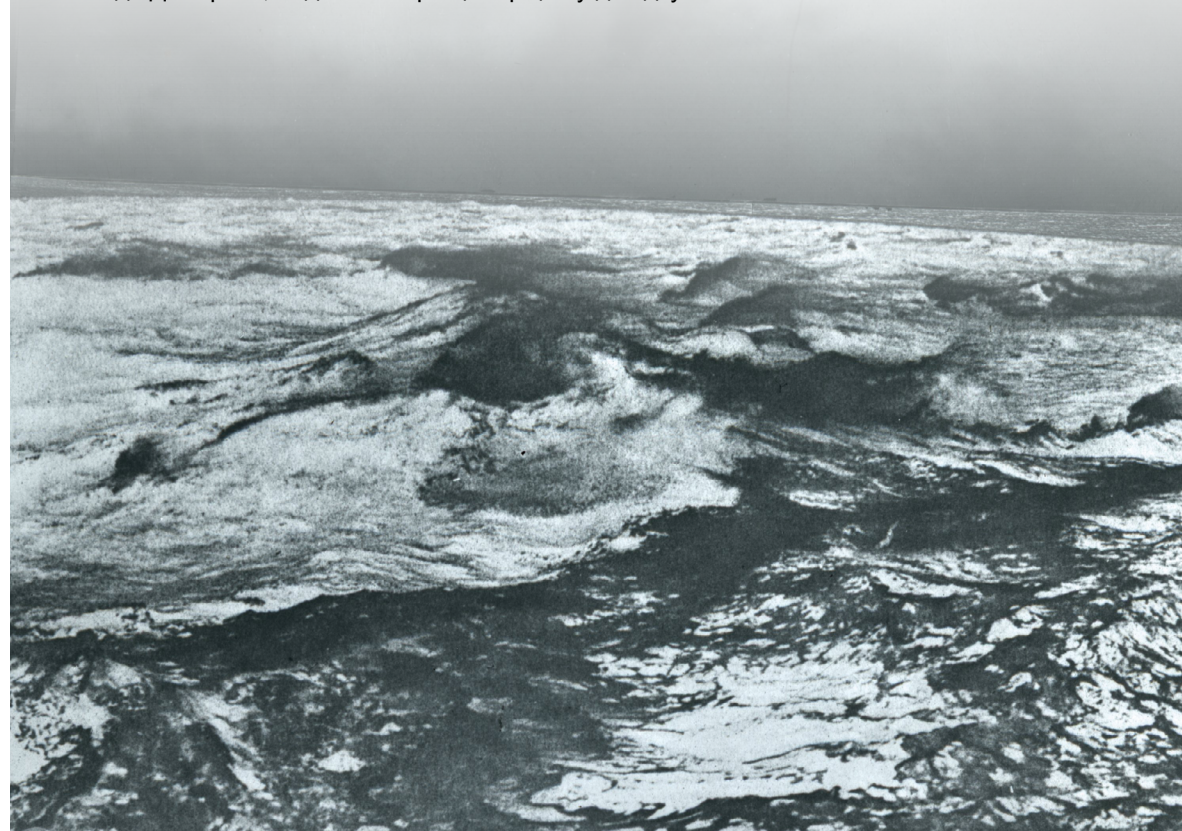
комбінованої атаки були потоплені 4 ворожі кораблі, 12 зазнали значних пошкоджень. За своїм маршрутом ескадра так і не пройшла.

Уже після війни командир другої башти ОББАБ-315 Андрій Шаповалов згадував: «Ми стріляли довго. Стволи гармат розжарилися настільки, що можна було запалити сірник, який підносили до них. Від пострілів горіло маскування батареї, тліли верхівки сосен. На кінець стрільби на правій гарматі відмовило продування. Останні залпи робили без продування, башта наповнилася пороховими газами. Температура у блоці сягала + 50 С».

Після влучних пострілів гармат ББ № 315 міноносці противника відкрили вогонь по макету батареї. З боку моря з'явилося 9 ворожих бомбардувальників, які скидали бомби по всій імовірній території розташування берегової батареї.

Пізно вночі «стеблівці» відкрили люки башт і дихали свіжим повітрям... Жертв не було, навіть не було жодного пораненого. Батарея Стебеля залишилася неприступною й невразливою. Фельдшер 511-ї окремої зенітно-артилерійської батареї Іван Лисак так згадував про воїнів 315-ї: «Це був колектив, який не знав страху й завдавав нищівних ударів ворогові, що намагався захопити острів із моря. Батарея капітана Стебеля взяла на себе в той час головний удар».

За мужність і високий професіоналізм, виявлені капітаном Олександром Стебелем у цьому бою, командування Берегової оборони Балтійського району Балтійського флоту підготувало подання про нагородження його орденом Червоного Прапора. Проте нагороду він так і не отримав... Лише в лютому 1944 р. дружині, Лідії Дмитрівні, надіслали про це офіційну довідку.

НАГРАДНОЙ ЛИСТ

На Командира 315, Отдельной Береговой Батареи БОБР, а КБО.

Капитана Стебель Александра Малсеевича

Орден Боевого Красного Знамени

1. Год рождения 7 марта 1906 года.

2. Национальность Украинец.

3. Социальное положение Рабочий, из рабочих.

4. Партийность Член ВКП/б/ с 1930 года п/б № 0288228.

5. С какого времени в РККА или РКВМФ С октября месяца 1928 года

6. Участие в гражданской войне Не участвовал

7. Ранения и контузии Не имеет

8. Представлялся ли ранее к награде, когда и за что Не представлялся.

9. Какие имеет поощрения и награды и за что Значек "ОТЛИЧНИК ВМФ" за отличные показатели в БП и образцовую дисциплинированность

10. Служба в белой или других буржуазных армиях и пребывание в плену Не служил, в плену не был.

11. Постоянный адрес:

1. КРАТКОЕ, КОНКРЕТНОЕ ИЗЛОЖЕНИЕ ЛИЧНОГО БОЕВОГО ПОДВИГА ИЛИ ЗАСЛУГ (составляется в штабе войсковой части, соединения, учреждения или заведения)

В течении пяти дней после начала войны с германским фашизмом батарея была введена в строй, как боевая единица. В течении нескольких дней Командир батареи Капитан т. Стебель сумел подготовить личный состав и батарею к стрельбе по кораблям противника и эти, самым на много решил защиту прохода в Рижский залив. Обнаружив сквозь туман силуэты кораблей противника, Командир батареи № 315 тов. Стебель открыл огонь по ним в результате чего два больших

фашистских транспорта груженых танками и солдатами загорелись и пошли на дно, остальные расстроили строй движения и попав под действия нашей авиации понесли большие потери.

По батарее с кораблей противника было дано два залпа упавшим большим недолетом. Командир батареи тов. СТЕБЕЛЬ показал во время боя большую выдержку и спокойствия, умение правильно решить поставленную боевую задачу. Стрельба батареи тов. СТЕБЕЛЬ показала, что личный состав батареи был подготовлен к решению боевой задачи в течении пяти дней и что батарея освоила новые совершенные приборы управления огнем—это результат большой напряженной работы тов. СТЕБЕЛЬ. Стрельбой батареи тов. СТЕБЕЛЬ был нанесен большой материальный ущерб противнику и часть его сил не было подброшено на фронт. Материальная часть и личный состав батареи работали отлично. Только большой и упорной работой можно было подготовить к стрельбе такую современную береговую батарею в такой исключительно короткий срок.

Командир (начальник) Артиллерии БОБР-а КБО
Капитан ХАРЛАМОВ
Военный комиссар

26 июля 1941 г.

Останній бій

Влітку 1941-го німецькі війська групи армій «Північ» швидко просувалися вглиб материкової частини Прибалтики. 8 липня вони окупували Латвію, 28 серпня зайняли столицю Естонії і головну військово-морську базу Балтійського флоту м. Таллінн. Лінія німецько-радянського фронту відійшла від Моонзунда на відстань 400 км, а це означало, що гарнізон островів архіпелагу (близько 24 тис. осіб) опинився у глибокому ворожому тилу. Почалася завершальна фаза битви за острови.

Упродовж липня – вересня гарнізон ОББАБ-315 сковував морські перевезення гітлерівців і лишався неприступним. 13 вересня до бухти Лиу, що знаходилась у тилу ОББАБ-315, підійшло велике з'єднання кораблів та десантних суден, але батарея пошкодила ворожий транспорт і зірвала висадку десанту. 20 вересня ворог зробив ще одну спробу висадитися у бухті Лиу, але і цього разу «стеблівці» влучили в міноносець. Бойовий рахунок моряків-артилеристів міг би поповнюватися й далі, але моряки-артилеристи під командування капітана Стебеля стали останніми захисниками о-ва Сааремаа.

У вересні 1941 р. стало очевидним прагнення противника відрізати ОББАБ-315 від решти радянських військ на о-ві Сааремаа. Їм не вдалося висадити десант у бухті Лиу, однак вони змогли закріпитися на іншій ділянці острова – на східному узбережжі. Затримати десант на широкому фронті балтійці не змогли. Наприкінці вересня на батарею перейшов штаб Берегової оборони Балтійського району.

22 вересня 1941р. ворог зайшов у бухту Лиу. Олександр Стебель наказав розвернути гармати на 180 градусів і бити по суші. 27 вересня біля півострова Сирве з'явилися ворожий крейсер і шість міноносців, які намагалися забезпечити висадку десанту з боку маяка, що знаходився майже впритул до батареї. Після артилерійської дуелі два точних залпи «стеблівців» накрыли крейсер.

На початок жовтня 1941р. відрізані від основних сил на материку рештки гарнізону були фактично притиснуті до моря на краєчок п-ва Сирве. В їхньому арсеналі налічувалося близько двох десятків фугасних і трьох десятків бронебійних снарядів, особиста зброя, гранати.

Далі ухвалили рішення терміново евакуювати керівництво БОБРа та частину гарнізону, насамперед поранених, на о-в Хийумаа. У ніч із 3 на 4 жовтня 1941 р. чотири торпедних катери, узявши на борт по 40 – 45 осіб замість дозволених 15, рушили визначеним курсом.

Капітан Олександр Стебель відмовився евакуюватися й залишився зі своїми підлеглими. Він запропонував бійцям, які залишилися, спробувати до світанку маленькими групами переправитися на плотках і шлюпках через Ірбен. Сам разом із кількома моряками-артилеристами приступив до ліквідації ОББАБ-315, щоб вона не дісталася ворогові. Артилерійські гармати та оптичні прилади були знищені. Підірвати бетонні споруди за тих обставин не було можливості, оскільки для цього потрібно було багато вибухівки, а свій боєзапас «стеблівці» використали повністю. Аби остаточно вивести батарею з ладу, капітан Стебель наказав відкрити засувки артезіанських свердловин і затопити підземні каземати.

Про останні дні батареї інформації мало. Артилеристи й бійці гарнізону Сааремаа прийняли тут останній бій. Багато з них загинуло, інші потрапили до полону. 5 жовтня 1941 р. начальник Генерального штабу сухопутних військ Німеччини генерал-майор Гальдер у своєму щоденнику записав: «Острів Езель (Сааремаа) зайнятий нашими військами».

Запасний командний пункт і далекомірна вежа. 2010 р.

Капітана Олександра Стебеля разом із кількома артилеристами захопили в полон. Про обставини його подальшого існування та загибелі документальних свідчень не збереглося. Переважно відомості надходили від колишніх військовополонених, яким пощастило вижити, та наглядача тюрми.

Полонених моонзундців направляли до різних нацистських таборів – у Ригу, Вілянд, Саласпілс. Проте більшість із них відправили до шталагу № 351, створеного у м. Валга (Валки). Серед бранців цього табору був і Олександр Стебель.

Коли нацистські інженери дізналися, що командир ОББАБ-315 перебуває серед військовополонених, вони намагалися схилити Олександра Стебеля до співпраці. Йому обіцяли високі звання, пропонували взяти на себе командування однієї з батарей у проливі Ла-Манш.

У кінці 1941р., після провалу повітряних нальотів на Англію, гітлерівці будували захисний Атлантичний вал на узбережжі Франції. Гармати для цього збирали по всій Європі, навіть зі списаних російських кораблів часів Першої світової війни. Чотири російські гармати після модернізації доставили на о. Гернсі (Нормандські о-ви), де була побудована найпотужніша на Атлантичному валу берегова батарея «Мірус». Знадобилися фахівці, які б добре знали на російській артилерії та мали бойовий досвід.

Олександр Стебель від пропозиції відмовився. Усе частіше з допитів його стали приводити скривавленим і побитим. З нього знущалися, а потім знову пропонували служити «великій Німеччині». За свідченнями колишнього військовополоненого Григорія Олександрова, капітан Стебель зазнавав привселюдних знущань. Його нещадно били палицями перед полоненими, вишикуваними на плацу.

На початку 1943 р. гітлерівці вирішили відновити ОББАБ-315. Спробували відкачати воду з казематів, але успіху не досягли. Вода знову прибувала у зруйновані підземні блоки. Нацисти не розуміли, звідки вода надходить і де встановлені потрібні засувки.

На той час капітан Стебель перебував у Ризькій цитаделі – центральній міській тюрмі. Наглядачем в одному з блоків

цієї в'язниці був латиш Петеріс Гайлітіс, який і став свідком останніх днів життя Олександра Мойсейовича. Після війни він розповів письменнику Юрію Виноградову, що нацисти змушували капітана намалювати план батареї і розповісти, як відкачати воду з блоків. У відповідь Стебель сказав: «Для цього вам доведеться перекачати все Балтійське море». Дехто з німецьких інженерів справді подумав, що батарея з'єднана з морем. Для цього вони додавали фарбник у батарейну воду й дивилися, де в морі з'явиться кольорова пляма. Однак установити нічого не вдалося.

Тоді капітана Стебеля морозної днини вивели оголеного на подвір'я тюрми, прив'язали до стовпа й поливали холодною водою зі шланга, доки тіло зовсім не зледеніло.

Місце поховання Олександра Стебеля не відоме. Можливо, коли-небудь будуть виявлені відповідні документи, які проллють світло на цю історію та переконливим підтвердженням вірності Олександра Мойсейовича військовій присязі стали рештки Окремої баштової берегової артилерійської батареї № 315 на естонському о-ві Сааремаа, яка після нього більше ніколи не відкривала вогню.

Карточка № 387

1. Фамилия Стебель 2. Имя Александр
3. Отчество Мойсеевич 4. Военное звание Капитан
5. Наименование части Б 015 Р
6. Занимаемая должность К-р 315 арт. бат.
7. Уроженец _____
8. Год рожд. _____ 9. Партийность _____ 10. Национальн. лит. лат. лит.
11. Соц. положение _____
12. Кем призван _____
13. Время и причины выбытия Транспортная служба с 5.10.42
14. Где похоронен (Литва) м. Вилкомиш 1.4.42г.
15. Адрес родственников _____

Вх. № донесения ВРСУ 1169с-42
Подпись Альбаиос

В. Олейник 1942 г.

Облікова картка О.М. Стебеля. 1942 р.

Пам'ять про командира берегової батареї № 315 капітана Олександра Стебеля дотепер зберігається в Естонії. В експозиції Музею історії о-ва Сааремаа, розміщеному в єпископському замку Курессааре, експонуються його матеріали. Про 315-ту батарею розповідають у Військово-історичному музеї Мати Мартинсона, розташованому на п-ві Сирве. Туристи, які подорожують о-вом Сааремаа, з легкістю можуть знайти колишній засекречений об'єкт за вказівниками «Stebeli patarei», «Stebeli komando punkt» (Батарея Стебеля, Командний пункт Стебеля). Неповдалі від мису Сааре біля с. Карусте споруджений пам'ятник капітану Стебелю і його батареї: обеліск, встановлений на броньованій рубці спостереження.

Боротьбі гарнізону ОББАБ-315 та долі її командира присвячений роман-хроніка Юрія Виноградова «Рубеж прикриття» (М.: ДОСААФ, 1987). Єдиним документальним дослідженням історії будівництва та боротьби ОББАБ-315 є книга Юрія Мелконова «Батарея капітана Стебеля» (Рига: SIA «GVARDA GROUP» – 2011). Спогади про балтійців та капітана Стебеля вміщені у збірках статей ветеранів, зокрема «Таллін в огні» (Таллін, 1971р.). Особова справа офіцера Стебеля зберігається в Російському державному архіві ВМФ (м. Санкт-Петербург).

В Україні про капітана Стебеля розповідають у Національному музеї історії України у Другій світовій війні. У 2003 р. старша донька Олександра Мойсейовича – Галина передала до музею документи та світлини батька, які експонуються в головній експозиції.

Вказівник на п-ві Сирве (Естонія). 2010 р.